

Ткаченко В. Н.

ПРАВИЙ РАДИКАЛІЗМ: «ОПРАЦЮВАННЯ МИНУЛОГО»

У статті розглянуто питання про витоки та рушійні сили відродження правого радикалізму в сучасному світі та Україні зокрема.

Ключові слова: опрацювання минулого, ліберальна демократія, правий радикалізм, фашизм, націонал-соціалізм, Всеукраїнське об'єднання (ВО) «Свобода».

Як і в 1963 році, коли вперше було публіковано статтю Теодора Адорно «Що означає «опрацювання минулого»?», так і півстоліття потому в 2013 році питання, що було винесене в заголовок його статті, все ще потребує роз'яснення.

П'ятдесят років тому німецького філософа непокоїв факт, що «націонал-соціалізм не вмер, і нам до цих пір невідомо, чи то це просто примара того, що було настільки жахливим, що й власна смерть його не вбила, чи то він так і не помер й готовність здійснити невимовне підспудно живе в людях, так само як і в оточуючому їх порядку». Зрозуміло, що такої невизначеності людський розум хотів би позбавитись. Насамперед тому, що в тіні цього жорстокого минулого жити неможливо. Адже, якщо за вину й насилля доводиться завжди розплачуватись виною й насиллям, то відчуттю страху не буває кінця. Тому покласти край цьому кошмару було б справедливо. Однак минуле, від котрого хочуть втекти, все ще живе. Кладучи край сумнівам, Адорно переконується, по-перше, що до закликів «все забути і пробачити» не можуть апелювати винуватці жорстокості; по-друге, минулий історичний досвід потребує серйозного опрацювання й переосмислення, щоб «чари минулого розсіялися під дією ясної свідомості» (тут і далі курсив наш – авт.) [1].

Найбільш потенційно загрозованою проблемою, що спонукала Теодора Адорно до написання статті, стала перспектива «просочування націонал-соціалізму в демократію». І тут, як на наш погляд, варто було б розглянути питання під таким кутом зору: а наскільки правомірною є сама постановка проблеми, коли «націонал-соціалізм» розглядається як щось окреме, що просочується у щось зовсім інше – «ліберальну демократію»?

«Опрацювання минулого». Таке розділення було притаманне періоду холодної війни, коли Сполучені Штати Америки виступали в ореолі світоча ліберальної демократії і оплоту боротьби проти тоталітарних режимів як нацистського, так і комуністичного штибу. За

свідченням професора Нью-Йоркського університету Крейга Калхуна, ідеологічна настанова на відмежування ліберальної демократії від тоталітаризму в післявоєнні роки помітно деформувала саме бачення витоків тоталітаризму. Американські теоретики намагалися всіляко довести, що «нацизм – це взагалі не наша проблема: нацизм – це був традиційний рух, негожий середньовічний атакістичний рух, який виник звідкілясь із минулого». Як наслідок, дослідники були зорієнтовані на своєрідне соціальне замовлення: «Слід було відділити Захід від нацизму. Буцімто нацизм виріс не із сучасності, й ми не маємо нічого спільного з нацизмом. І, більше того, наступний крок – нацизм дуже схожий на сталінізм, на інші тоталітарні режими, котрі ми знаходимо все далі й далі на Схід від нас. Це інші, – це не ми... Тому слід було заперечувати західне і вповні сучасне походження нацизму. Велетенські зусилля пішли на те, аби довести, що нацизм є аберацією, що він нічого спільного не має з сучасністю, що, звичайно ж, не так» [8].

У цій непростій ситуації цілеспрямованого соціального замовлення (враховуючи американський вплив на розвиток соціальних досліджень у післявоєнній Європі) слід віддати належне Теодору Адорно: ставлячи питання про «просочування» націонал-соціалізму в демократію, він раптом у процесі свого аналізу приходить до принципово іншої логіки викладу ситуації в сучасному світі. В його тлумаченні виток нацизму є наслідком тих реальних сучасних проблем, які випливають із кризи самої системи сучасної ліберальної демократії: «Те, що фашизм продовжує жити, а також те, що опрацювання минулого, про яке стільки говорять, до цих пір не вдалося, те, що воно вилилося у власну карикатуру – пусте і холодне забуття, пов'язано з тим, що все ще тривають об'єктивні суспільні передумови, із яких фашизм і виріс. Його сутність неможливо вивести із одних лише суб'єктивних прихильностей. Економічний порядок і, у відповідності з його моделлю, також і майже вся економічна організація сприяють, як і раніше, залежності переважаючої більшості людей від певних обставин, над якими вони не владні, і тим самим – незрілості людей. Якщо люди хочуть жити, то їм не залишається нічого іншого, як пристосуватися до цих обставин і змиритися з ними. Вони повинні поставити хрест на тій самій автономній суб'єктивності, до якої апелює ідея демократії. Зберегти ж себе вони можуть лише в тому випадку, якщо відмовляться від свого «Я». Зрозуміти це засліплення вони можуть лише ціною того болісного напруження свідомості, на заваді якому є існуючий життєвий устрій, і не в останню чергу роздута до тотальності індустрія культури. Необхідність такого

приспосовування, ідентифікація себе з існуючим, даним, з владою як такою створює тоталітарний потенціал. Він посилюється за рахунок почуття невдоволеності і гніву, яке творить і відтворює необхідність приспосовуватися. І оскільки дійсність, врешті-решт, не дає тієї автономії і того можливого щастя, яке взагалі-то обіцяє поняття демократії, то до неї відносяться індиферентно, якщо вже й зовсім не почувають до неї прихованої ненависті. Форма політичної організації сприймається як така, що не відповідає суспільній і економічній реальності» [1].

Чи бачить Адорно вихід із становища, що склалося? Чи пропонує він якісь радикальні заходи для подолання паростків нацизму, появу яких неминуче продукує сама криза ліберальної демократії? На жаль, складається враження, що пропозиції його швидше паліативні, тобто такі, що полегшують хворобу, але не ліквідують її.

За існуючих умов, зазначає Адорно, всесвітня історія із її зростаючим катастрофічним ритмом, схоже, й не прагне надати своїм суб'єктам часу, впродовж якого все могло б якось само собою уладнатися. Хіба що залишається можливість приділити більше уваги демократичній педагогіці, в рамках якої «опрацювання минулого» допомогло б у певній мірі протидіяти його забуттю, тим більше – виправданню забутого. Але для цього «педагогіці, замість того, щоб глибокодумно нести запозичену із других рук нісенітницю про буття людини», «варто було б безнастанно вимагати посилення в університетах позиції соціології, яка б співпала з історичним дослідженням нашої власної епохи» [1]. Приклад післявоєнної Німеччини доводить, що там, де політична освіта поставлена серйозно, а не сприймається як наруга й примусова повинність, дає більш позитивного, ніж про те прийнято думати. По суті, все залежить від того, в якому вигляді представлено минуле: чи стає воно від того лише предметом докору, або ж ми ставимо за завдання подолати жах, відшуковуючи в собі силу, щоб осягнути незбагненне. Проблема практичного здійснення подібного просвітництва могла б бути вирішеною, на думку Адорно, хіба спільними зусиллями педагогів і психологів, що не уникають під приводом наукової об'єктивності того нагального завдання, яке стоїть перед їхніми дисциплінами.

Зрозуміла річ, що сам Адорно відчуває слабкість і обмеженість усіх можливостей просвітницької педагогіки щодо подолання тих умов, які щохвилино породжують «об'єктивний потенціал» відродження націонал-соціалізму. Навіть за умов, що демократична педагогіка буде здійснюватися більш енергійно й на інших, більш глибинних рівнях. Причина тому очевидна: педагогіка «діє лише на

тих, хто відкритий до неї, а тому навряд чи й схильний до фашизму. З іншого боку, зміцнювати спротив й цієї групи до впливу на неї негромадської думки – теж не буде зайвим». Уводячи в обіг термін «негромадська думка», німецький філософ має на увазі тих, «хто пристосовується до настрою, який хоч і стримуються офіційним табу, але саме тому й стає таким заразним». За цих умов особливо важливим напрямом просвітницької діяльності Адорно вважає нагадування людям про те, що «явні й замасковані фашистські новації приносять Європі війну, страждання й нужду в системі, що заснована на насиллі, і, врешті-решт, сприяють російській гегемонії в Європі, коротше кажучи, що вони приводять до політичної катастрофи» [1].

Із тексту статті Теодора Адорно випливає, що він не може оминати одне з найважливіших напрямів демократичної педагогіки – «виховання вихователів». Але тут, як відомо, вирішальне слово залишається за самим життям. З огляду на ці об'єктивні обставини, остаточна теза німецького філософа звучить не зовсім оптимістично: «Минуле буде опрацьовано лише тоді, коли вдасться подолати самі причини подій минулого. Лише тому, що ці причини продовжують діяти, чари минулого до цього часу не розсіяні» [1]. Усвідомлюючи обмежені можливості педагогіки, навіть коли вона демократична, у подоланні витоків фашизму і правого радикалізму, як тут не згадати мудрість древніх: «І якщо сурма, що кличе до бою, звучить невпевнено, то хто ж підніметься?».

Сучасні витoki правого радикалізму.

Щоправда, день нинішній вніс корективи у наше розуміння «опрацювання минулого». Через п'ятдесят років після виходу статті Адорно навряд чи вже доцільно говорити про загрозу «російської гегемонії в Європі». Відійшла в минуле холодна війна, однополюсний світ на чолі з Сполученими Штатами не відбувся, а Європейський Союз, де офіційними стали 23 мови народів Європи, заговорив нині «з німецьким акцентом». Воно й зрозуміло: хто платить гроші в Європі за умов системної кризи капіталізму, той і «замовляє музику» на ниві соціальних досліджень. За цих умов тема загрози відродження націонал-соціалізму в Німеччині якось відразу зблякла: нагадувати зайвий раз німцям про злочини нацизму стало нібито політично некоректно. Змінилося й ставлення до періоду правління комуністів у Німецькій Демократичній Республіці – воно стало більш стриманим і поблажливішим в оцінці минулого і спогади про цю історію обмежуються тепер «пластиковими машинами й забавними фільмами». Капіталовкладення в модернізацію східних земель нинішньої Німеччини перевищили 1,5 трильйона євро, в країні

відбувається процес консолідації нації, а великі гроші, як відомо, люблять тишу.

Стриманому характеру оцінок історичного минулого сприяє ряд суб'єктивних і об'єктивних обставини. Так, у кожному суспільстві завжди є люди з характером, які покладаються на авторитет держави, ідентифікують себе з кожною реальною владою як такою, незалежно від її конкретного змісту в той чи інший історичний період. До того ж продовжують спрацьовувати фактори, на які у свій час вказував Теодор Адорно: «наївно вважати, що націонал-соціалістичний режим означав лише страх і страждання, хоча саме цим він обернувся навіть для багатьох його прибічників. Дуже багатьом при фашизмі жилося вельми непогано. Терор був спрямований лише проти небагатьох більш чи менш чітко визначених груп. Після кризового досвіду епохи, що передувала Гітлеру, переважало почуття, що «про нас турбуються», а це лягло в основу не однієї лише ідеології поїздок в рамках організації «Сила через радість» і горшків з квітами у фабричних цехах. На протипагу невтручання за минулих років гітлерівський світ у певній мірі дійсно оберігав від стихійних лих суспільства, перед лицем яких люди раніше були полишені на самих себе. Він насильними методами угадав наперед сучасні способи управління кризами, ставши варварським експериментом державного регулювання індустріального суспільства. Повсюдно задіяна інтеграція, організаційне ущільнення мережі суспільних зв'язків, в яку потрапляло все, забезпечували також захист від всезагального страху провалитися кризь суспільні ланки й піти на дно. Величезній кількості людей здавалось, що холод відчуженого стану у його чисельних формах було подолано і замінено не важливо як маніпульованим і нав'язуваним теплом соборності. Народна спільнота невірних і нерівних, будучи обманом, було одночасно й здійсненням старовинної, щоправда, й віддавна дурної буржуазної мрії « [1].

Зрозуміло, що в час пошуків нової європейської ідентичності ідея нації нібито й стала вже перепоною до розкриття потенціалу універсального європейського суспільства. Націоналізм у роки «німецького економічного дива» був стриножений до тих пір, доки лібералізм реально утверджував права окремих особистостей у межах «соціально відповідальної держави» як передумови їх колективного добробуту. Однак нинішня фінансово-економічна криза загальмувала цей суспільний тренд. Стала спрацьовувати психологія «кожен за себе, а Бог за всіх». Ідея «Європи» все ще розглядається експертами як «незавершений проект», хоча й нині відбуваються інтенсивні процеси пошуку технологій та механізмів формування нової ідентичності, а

також пошуку критеріїв того, що означає для емпіричного суб'єкта «бути європейцем». На разі, хоча в площині ідеологічний націоналізм нібито й був дискредитований, однак в площині політичний він все більше заявляє про себе як «соціальний клей» консолідації суспільства.

Європейські ж цінності все ще перебувають у фазі становлення. У роки холодної війни основні європейські цінності (свобода, право, «відкрите суспільство», «права людини», справедливість, демократія) були визначені та сформульовані як антитеза тоталітарним принципам організації суспільного буття, які усвідомлювалися як «варварські», та як основа для формування власної ідентичності «Заходу». Після зникнення тоталітарної радянської держави на кордонах Європи ці цінності залишилися як антитеза більш пом'якшеним формам недемократичних режимів – режимів авторитарних. У цілому замість традиційної опозиції «Захід-Схід» для сучасного етапу функціонування європейських цінностей характерною є заміна її на опозицію «Захід-Південь», або опозицію «Європа-Ісламський світ», або «Європа-Третій Світ» [12].

І в цьому теж є ознака часу. Як ми вже зазначали, населення все більшої частини світу, що розвивається, перебуває нині в стані політичного бродіння – «глобального політичного пробудження», – яке стає викликом існуючим державам і глобальній ієрархії. Поки складається в цілому безрадісна перспектива, коли сучасні популістські політичні пристрасі можуть бути розігрітими, в тому числі й за рахунок регенерації праворадикальних, а то й фашистських рухів. Нині жоден тверезомислячий аналітик не взявся б представити на суд громадськості якогось вповні оптимістичного прогнозу розвитку подій. Як правило, здебільшого обмежуються констатацією того, що світ увійшов у зону турбулентності із важко передбачуваними наслідками. Більше того, йдеться про те, що капіталістична світ-система втратила свій основний стабілізуючий елемент системи – «оптимізм пригнічених» [2].

Щоправда, професор Каліфорнійського університету (Берклі) Мануель Кастельс оптимістично прогнозує, що ХХІ століття «буде свідком росту екстраординарної за історичними стандартами системи виробництва». Але тут же застерігає, що розвиватися прогнозована ним «сітьова система глобальної економіки» буде вкрай «вибірково, поєднуючи значимі сегменти і нехтуючи місцями і людьми, які вже вичерпали свій потенціал чи не являють собою жодного інтересу на даний момент». Тобто за умов глобалізації визначаючою тенденцією стає сегрегація людей і країн в глобальному масштабі, коли «планета

сегментується на чітко розрізнені простори, визначені різними часовими режимами». Як наслідок, перед відторгнутими сегментами відкриваються дві можливості. Перша – скочування в прірву кримінальної «тіньової економіки», оскільки «глобальна кримінальна економіка... стане фундаментальною рисою ХХІ століття». Друга перспектива – стати зоною хронічних незатухаючих конфліктів, провокуючи «вибух фундаменталістських рухів, які беруть Коран, Біблію чи інший священний текст для інтерпретації й використання його в якості прапору свого відчаю й зброї свого гніву. Різного роду фундаменталізми, що походять із різних джерел, будуть являти собою найбільш безкомпромісний виклик односторонньому пануванню інформаціонального глобального капіталізму. Їх потенційний доступ до зброї масового знищення кидає гігантську тінь на оптимістичні перспективи інформаціональної епохи» [9].

Тобто в сучасній політичній думці стало домінувати положення про те, що глобальна капіталістична світосистема увійшла в період гострої кризи, який рано чи пізно завершиться переформатуванням суспільних відносин. Ситуація містить у собі ризик того, що майбутнє, хоч і стане іншим, зовсім не гарантує того, що воно буде кращим, що воно не викличе новий сплеск фашизму, погромів й варварства [7]. А це й є доказом того, що ліберальна демократія й фашизм, перебуваючи один до одного в дуальній опозиції, пов'язані між собою як сіамські близнюки. В усякому випадку, засуджуючи фашизм або ті чи інші прояви правого радикалізму, ми не маємо забувати, що дорогу до нього до цих пір завжди проклала саме криза ліберальної демократії.

Фашизм і революція. Щоб чинити спротив фашизму, очевидно необхідно насамперед осмислити цей феномен, визначити його джерела й рушійні сили. Значний обсяг роботи в цьому напрямі було зроблено в 1990-ті роки професором університету «Оксфорд Брукс» Роджером Гріффіном (до речі, останнім часом цей автор приділяє значну увагу дослідженню рухів правого зразка в Україні). Наріжний камінь концепції Гріффіна полягає в тому, що він розглядає італійський фашизм і німецький нацизм (часто об'єднуючи їх спільним поняттям – «фашизм») як радикальну форму «революції справа». Настільки несподіване об'єднання цих двох понять – «фашизм» і «революція» – потребує додаткового аналізу.

Сприймається як само собою зрозуміле, що «справжні» революції не просто замінюють одну соціально-політичну, економічну й технологічну систему іншою, але й дозволяють людству (чи його частині) перейти при тому на більш високий рівень суспільного розвитку. Марксистки намагаються створити нове суспільство без

експлуатації, відстоюючи за собою монополію на світле післяреволюційне майбутнє й звинувачуючи свого суперника – фашизм – в ретроградному захисті капіталістичної системи. Що ж стосується ліберальних авторів, зауважує Гріффін, то багато з них демонструють іншу помилку. Вони використовують терміни «Американська революція», «Французька революція», «Російська революція» для описування якісного стрибка в суспільному розвитку, однак не готові визнати революційним такий суспільний рух, як фашизм. Та й взагалі ліберали, як правило, не визнають існування якоїсь цільної фашистської ідеології, вважаючи її просто помією культу особи, здичавілого націоналізму й організаційної жорстокості.

Як це не суперечить традиційним поглядам, Р. Гріффін бере на себе сміливість стверджувати, що ідеологія фашизму вповні революційна. І в цьому питанні він не самотній: впродовж 1990-х років поза марксистським табором в суспільних науках зростав консенсус щодо того, що фашизм являє собою форму популістської політики оновлення, що черпає свою ідеологічну спорідненість і мобілізуючу силу із марень про національне відродження, яке має відбутися. Криза ліберальної демократії, що сприймається фашистами як національний занепад й декаданс, змінюється в цій ідеології ерою грядущого оновлення у новому постліберальному світопорядку. У силу цього фашистський рух позиціонує себе як якусь революцію, що конкурує з комуністичною: «Навіть якщо ультраправі, в цілому, являють собою консервативні (ретроградні) сили, то, принаймні, у своїх фашистських проявах, ця ідеологія в дійсності функціонує як революційна» [5].

У підсумку аналізований під цим кутом фашизм розглядається, по суті, як революційна форма шовіністичного й антиліберального ультранационалізму, націленого на мобілізацію мас для щирої їхньої підтримки знизу тих різких дій самопроголошеної зверху еліти, тих масових акцій, які нібито вкрай необхідні для спасіння нації від смертельної загрози. У цій ідеології проголошується завдання створення нового типу держави, заснованої на енергії, що бере свої витокі у відродженні нації, згуртованої пристрасними патріотичними почуттями. У ній широко культивуються метафори «крові» й «раси». Звертання до розпаду й смерті трактується в ролі провісника нового життя, в якому принесення в жертву стає частиною епічної форми історії, що розгортається. «Фашистський націоналізм, – зазначає Гріффін, – є міфічним і уявним світом, в якому вимога Історії, Долі й Провидіння, що втілені в нації, домінує над індивідом, де співчуття до всіх людських істот, незалежно від їх раси й цінності для суспільства,

розглядаються як ознака духовного занепаду, який необхідно подолати» [5].

Тяжіння фашизму до політики суспільних потрясінь теж потребує пильного аналізу в загальноцивілізаційному аспекті. Зрозуміла річ, маємо визнати, що всі революції за визначенням деструктивні, оскільки один сегмент суспільства логікою подій неминуче отримує переваги над всім іншим, що нібито «стримують прогрес». Так, ліберальна революція передбачає знищення феодального чи комуністичного «старого режиму». Комуністична революція, із свого боку, вимагає знищення буржуазного капіталізму, що на практиці не раз уже призводило до масового терору. Навіть «оксамитові революції» в Польщі чи Чехословаччині руйнували систему, яка забезпечувала простим громадянам певну стабільність, матеріальний добробут і соціальний мир – те, що притьмом зникло з торжеством «дикого капіталізму». Те ж відбулося й на пострадянському просторі.

Однак фашистська революція виявилася вибірковою – основним її фокусом була не цивілізація, не суспільний лад, а «своя» нація: фашисти намагалися відродити італійців, розбудивши в них героїчні якості Древніх Римлян. Нацисти доклали всіх сил для згуртування всіх здорових етнічних німців у об'єднану національну спільноту Volksgemeinschaft». І як тільки теорія генетичної чи расової чистоти з'являється на горизонті бачення майбутньої національної величі, то стає логічним провіяти зерно і позбавитись від половини. Для фашистського революціонера знищення ворогів стає інтегральною частиною перманентної революції. Спецназ Третього Рейху нараховував сотні тисяч фанатичних послідовників, що були готові бути жорстокими «задля блага нації». Поставивши понад усе расове здоров'я й гігієну, псевдонаука евгеніка визначила ворогами чистоти нації цілі категорії людей: від євреїв (вбито до 6 мільйонів) і циган (вбито понад 750 000) до гомосексуалістів. Під цю категорію підпадали також фізично і розумово неповноцінні, більшість з яких стали жертвами програми систематичного знищення: понад 320 000 етнічних німців було стерилізовано, а ще близько 150 000 було вбито задля «поліпшення здоров'я нації». І все це не рахуючи мільйонів слов'янських військовополонених та оstarбайтерів, які потрапили в рабство чи були убиті як такі, що втілюють собою расову неповноцінність. Не дивно, що нацистські спроби реалізувати свої фантазії щодо Нового Світового Порядку привели до війни, дегуманізації, рабства, масових вбивств й геноциду небаченого масштабу.

Узагальнюючи, Р. Гріффін констатує, що фашизм є радикальною формою «революції справа». Зрозуміла річ, що ця ідея, із усіх ревізійоністських вимог останніх десятиліть виявилась найбільш складною для сприйняття громадською думкою Європи. Особливо та теза, що німці за часів Гітлера «жили в революційну епоху». Однак, тим не менше, в Європі поступово набуло поширення розуміння того, що роки нестабільності в Італії після Першої світової війни, так само як і колапс Веймарської республіки після 1929 року, внесли у свідомість людей почуття «жаху перед історією» й відчуття глибокої загрози самому своєму існуванню. За цих умов фашизм спрацював як ерзац-релігія, давши відчуття колективної ейфорії, захищеності у відчутті належності до нації. Фашизм не був антикапіталістичним, але він намагався створити альтернативну сучасність: радикально виступаючи проти індивідуалістського, зажерливого духу капіталізму (особливо міжнародного), він намагався замінити його всеохоплюючим почуттям лояльності до нації, привнісши, в такий спосіб, в життя людей ейфору ерзац-духовності.

Ці думки Гріффіна перегукуються з судженнями Адорно півстолітньої давнини: «З суб'єктивного боку, тобто, виходячи з роботи людської психіки, націонал-соціалізм сприяв непомірному росту колективного нарцисизму, простіше кажучи, національного чванства. Інстинктивні нарцисичні пробудження окремої людини, котрим зачерствілий світ надає все менше можливостей для задоволення, але які тим не менше продовжують існувати у неослабленому виді, допоки цивілізація відмовляє їм у настільки вагомому, знаходять своє сурогатне задоволення в ідентифікації в цілому» [1]. На думку Адорно, усі ці прояви ідентифікації й колективного нарцисизму, погорди й зарозумілості не були подолані, а продовжували існувати підспудно у підсвідомості, набуваючи латентної потуги, яка здатна виплеснутися назовні в будь-який критичний момент.

Український правий радикалізм. На фоні цієї радикальної переоцінки періоду фашизації Європи у бік визнання його «революційним» було б, очевидно, доцільно розглядати й заклик Європарламенту від 13 грудня 2012 року до опозиційних демократичних сил України: не співробітничати з Всеукраїнським об'єднанням (ВО) «Свобода», не підтримувати його і не формувати коаліцій з цією партією внаслідок того, що її члени вдаються до поширення «расистських, антисемітських і ксенофобських поглядів». Однак інтригу цій ситуації додавав той факт, що депутатами Європарламенту не була прийнята друга поправка (Міхаеля Галера від

групи народних партій) із закликом до українських демократів відмовитися від співробітництва з Компартією України. Таким чином, спроба підвести під одну рису злочинів минулого – як комуністів, так і націоналістів – не увінчалася успіхом. У підсумку українські комуністи отримали від Європарламенту своєрідну фору, чим було проілюстровано, що «опрацювання минулого» в Європі, судячи з усього, все ще несе на собі відбиток «вибіркового підходу», де є присутнім фактор подвійної моралі у ставленні до тоталітарних режимів минулого.

Імпульсом для заклику Європарламенту послужив помітний успіх на виборах до Верховної Ради України 2012 року Всеукраїнського об'єднання (ВО) «Свобода» – 10,4 % голосів згідно з системою пропорційного представництва. Це стало сюрпризом як для міжнародних політичних спостерігачів, так і для українських виборців, оскільки «Свобода» отримала майже вдвічі більше голосів, ніж прогнозували різноманітні соціологічні служби.

Однак, коли розглядати проблему в загальноєвропейському контексті, то настільки значний результат праворадикальної партії в цілому не є новиною. Так, досить згадати вигук Юрія Карякіна «Россия, ты одурела», коли в 1993 році за ліберально-демократичну партію Росії було віддано 22,9 % голосів. Можна пригадати й 49,1 % голосів, відданих у жовтні 1997 року в Сербії за Воїслава Шешеля, або ж 17,9 % голосів, які отримав Жан-Марі Ле Пен, лідер Національного фронту на президентських виборах 2002 року в Франції. Серед ближчих до наших днів подій – 16,7 % голосів, відданих за Рух «За кращу Угорщину» (Йоббік) на угорських парламентських виборах 2010 року.

Що ж стосується утворення своєрідного «санітарного кордону» навколо радикально націоналістичних партій, то в кожній країні присутні свої характерні особливості. У принципі, як зазначає згадуваний вище Р.Гріффін, в кожному суспільстві завжди присутні 10-15 % людей, які нетерпимі за своєю природою – крайні націоналісти, ксенофоби, екстремісти. У кожній країні проблема взаємовідносин з ними вирішується по-своєму. Так, у 1999 році радикально права Австрійська партія Свободи під керівництвом Йорга Хайдера отримала на федеральних виборах 27 % голосів і увійшла до складу урядової коаліції. Після цього Австрія моментально стала ізгоєм всередині Європи, а 14 країн ЄС різко скоротили з нею своє співробітництво. З точки зору європейців, у Австрії сталося недопустиме – у Європі завалився санітарний кордон, що не допускав радикальних націоналістів у велику політику. Врешті-решт Хайдер

змушений був піти у відставку, склавши при тому з себе титул лідера АПС. Також і у Франції – Національний фронт ніколи не брали в урядову коаліцію, оскільки він дозволяє собі ксенофобські висловлювання. Але є й інші приклади. Так, на виборах в Італії 1996 року «Ліга Півночі» отримала 30 місць в палаті депутатів і 17 в сенаті, а також 5 міністерських портфелів. До звичної ксенофобії цієї партії стосовно неаполітанців та сицилійців впродовж останніх років добавилось й нагнітання фобій перед біженцями з арабських країн, а також гастарбайтерами із Молдови та інших країн Східної Європи. Подібні ксенофобські настрої нагнітаються нині в Швейцарії, де заборонено будувати мечеті та надзвичайно тяжко отримати дозвіл на працевлаштування. Так що не все так просто й однозначно і в самій Європі.

У загальному підсумку Європа стала більш терпимою по відношенню до правих рухів, що набирають силу на хвилі імміграційної чи соціолінгвістичної ситуацій у кожній окремій державі. Тому й оцінка Р.Гріффіном Всеукраїнського об'єднання «Свобода», чії лідери проголошують прагнення до ліберальної демократії саме для українців така: «Це форма лібералізму, а не фашизму... І це не те, чого хотів, наприклад, Адольф Гітлер. Він не бажав ліберально-демократичної, капіталістичної держави. Навіть якщо б вона була виключно для етнічних німців. Він прагнув до революційної, нового типу тоталітарної держави. Якщо говорити про «Свободу», то це права популістська партія. Її позиція – опір тенденціям, які заповнили Європу, історичним та етнічним. І зрозуміло, що питання ідентичності перед українцями, які довгий час не мали власної національної держави, стоять ще серйозніше. Тобто це ще й історичний реванш» [6].

Соціальні база правого радикалізму. Що ж собою являє електорат, який підтримав цю вкрай радикальну партію? Всупереч усталеній думці, яку активно поширюють політичні противники «Свободи», цих виборців не можна віднести до категорії вихідців із регіонального глухого закутку, які, мовляв, відстоюють ретроградні позиції. Згідно з результатами Національного екзит-полу, що був проведений безпосередньо після голосування 28 жовтня 2012 року, електорат цієї правої популістської партії виявився із відривом найбільш освіченим і міським: 48 % опитаних виборців «Свободи» показали, що вони мають диплом про вищу освіту, а 47,5 % виявилися жителями обласних столиць. Ці дані значно вищі аналогічних показників великих націоналістичних партій інших європейських країн. І цей факт змушує

здуматись щодо соціальної бази правого радикалізму, що веде, як правило, у своїх крайніх проявах до тоталітаризму.

Як засвідчує аналіз Р.Гріффіна [4], впродовж останнього десятиліття в світі було зроблено декілька логічно обґрунтованих кроків у напрямі до нового осмислення тоталітаризму. В англomовному світі передвісником цих змін стала книга Саймона Тормі «Розуміння тиранії», що вийшло в світ у 1995 році. В ній стверджувалось, що «насамперед тоталітаризм походить із радикалізму, із незадоволення сьогоденням, перетворюючись у жагу нового». Репресивний державний апарат тоталітаризму є зовнішнім проявом пошуку «ідеї, реалізація якої полягає у повній трансформації самої природи людського буття». Ця провідна ідея в тій чи іншій формі знаходить своє втілення в палігенетичній ідеології, іншими словами – ідеології «відродження» нації, державності, цивілізації тощо.

У роботах італійського дослідника Еміліо Джентіле встановлення тоталітаризму означає, з одного боку, спробу політичного домінування, до якої вдається революційний рух, що сповідує інтегралістське розуміння політики і прагне до монополії на владу. Після здобуття влади законним чи незаконним шляхом, цей рух знищує чи трансформує попередній режим і створює нову державу, засновану на однопартійному режимі, головною ціллю якого є поневолене суспільство. Таким чином, цей рух прагне підпорядкувати, об'єднати і гомогенізувати підвладне йому суспільство на основі інтегральної політизації життя – суспільного й особистісного. Тут міфи і цінності втілюються в ідеології «відродження», узаконеній у формі політичної релігії. Її ціллю проголошується становлення нової людини, відданої душею й тілом до виконання завдань тоталітарної партії. Кінцевою метою стає створення нової цивілізації.

Однак, з другого боку, принципово новим у викладі Джентіле є його висновок: сама логіка «відродження» змушує створювати складну політичну релігію не просто для того, щоб обманувати й маніпулювати масами, але з метою вирішення надзавдання – створення нової людини. Однак парадокс ситуації щодо критики правого радикалізму посилюється тим, що ліберальні чи громадянські суспільства також прагнуть до сакралізації політики з метою зміцнення внутрішнього почуття законності й підтримки суспільного консенсусу. Саме тут лежать витoki «громадянської релігії», яка, наприклад, є помітним елементом політичної культури США. У підсумку, наш аналіз підводить до того, що «санітарний кордон» між тоталітарним і ліберальним суспільствами дещо розмивається (як це

перегукується з тезою Теодора Адорно про просочування націонал-соціалізму в демократію!). А це дає підстави для істориків та соціологів до перегляду традиційних підходів щодо вирішення проблем консенсусу, законності й спротиву з тієї точки зору, що, можливо, на деяких етапах розвитку тоталітарного суспільства виникає справжній симбіоз офіційного світогляду «відродження» і народних прагнень до участі в історичному процесі оновлення й відродження.

Аналіз електорату «Свободи» в контексті його ставлення до ідеології цієї партії показує, що про досягнення якогось стійкого консенсусу тут не йдеться. На думку авторитетного в наукових колах доцента Національного університету «Києво-Могилянська академія» Андреаса Умланда, вочевидь ідеологічно мотивований електорат «Свободи» складає, можливо, менше половини від загального числа виборців партії. А ось у неідеологічній частини виборців можна виділити три можливих мотиви для їхнього голосування на користь «Свободи». Голосування перших було своєрідним протестом проти діючого курсу, який вони сприймали як антиукраїнський, зокрема, в силу прийняття закону про державну мовну політику, де підвищувався статус російської мови. Другу групу представляли собою стратегічно орієнтовані виборці, які віддали свої голоси «Свободі» для того, щоб забезпечити найбільш жорстку опозицію уряду. Їм імпонувала суворая дисципліна, різко окреслений ідеологічний профіль і яскраво виражений революціонізм представників партії «Свобода» у вуличних акціях. Виборець побачив у цьому запоруку послідовності у опонуванні урядовому курсу. І, нарешті, третю групу склали виборці, яких можна трактувати як «тактичних» попутників. З огляду на невизначені передвиборчі прогнози для «Свободи», яка могла й не подолати бар'єр у 5%, вони хотіли гарантувати третій опозиційній партії проходження до парламенту. Лише згодом з'ясувалося, що така тактична підтримка виявилася зайвою [14].

Таким чином, в умовах України ідеологія «відродження», яка засвідчила свою присутність на рівні політичних гасел перших років незалежності, так і не перетворилася у нову політичну релігію. Але це не значить, що шляхи у цьому напрямі уже остаточно заказані. Багато чого буде залежати від того, наскільки «опрацювання минулого» в розумінні Теодора Адорно зачепить переосмислення ідеології, політики й практики попередника «Свободи» – Організації українських націоналістів та її вождя Степана Бандери.

Неприйняття традиції ОУН. Що стосується найбільш загальної ідеологічної ознаки членства Всеукраїнського об'єднання «Свобода»,

то її партійний склад Р. Гріффін умовно поділяє на дві групи: «Одні захищають ліберальну демократію, водночас виступаючи за ширші права українців, які історично були пригнічені й потребують відновлення ідентичності. А інші мають фашистські, расистські переконання» [6].

Диференційовано до питання ідентифікації кадрового складу партії «Свобода» намагається підходити й А. Умланд: «Не випадково, що деякі функціонери «Свободи» проявляють помітний інтерес до міжвоєнного європейського фашизму, включаючи його німецькі різновиди, такі як «ліві» течії в НСДАП (напр., штрассеризм) чи «консервативна революція». Але все ж «Свободу» не варто класифікувати ні як нацистську, ні як неонацистську партію Соціал-націоналізм «Свободи» продовжує не німецький націонал-соціалізм, а скоріше ідеологічну традицію ОУН та близьких до неї теоретиків – таких як Дмитро Донцов – котрі, щоправда, у свою чергу перебували в 1930-х під впливом європейського фашизму, не в останню чергу німецької «консервативної революції». Таким чином, «Свободу» можна лише частково ототожнювати з німецьким класичним фашистським рухом [14].

Судячи з усього, на позиціях цих авторів у значній мірі уже позначилася досягнута в Європі тенденція до «опрацювання минулого» щодо переосмислення сутності тоталітарних режимів. Подібна еволюція, як на нашу думку, дещо раніше проявилася й на підході робочої групи українських істориків при Урядовій комісії щодо вивчення діяльності Організації українських націоналістів та Української повстанської армії (ОУН-УПА). Зокрема, в підсумковому документі комісії підкреслювалося, що самі організатори й ідеологи ОУН прагли запозичити елементи політичних і соціально-економічних програм італійського фашизму. Зокрема, рішення конгресу ОУН 1929 року вже містили в собі елементи, які споріднювали політичний образ майбутньої Української соборної держави з фашистським варіантом корпоративної системи. В подальшому розвиток світоглядних основ, ідеології й політичної практики ОУН, на думку українських експертів, також містив ряд моментів, які ріднили їх з радикальними й тоталітарними рухами й режимами, насамперед з італійським фашизмом та німецьким націонал-соціалізмом. Однак, при цьому надто важливо звернути увагу на суттєве застереження експертів: подібність певних рис ідеологій і політичних програм не може служити приводом для ототожнення різних за походженням рухів чи режимів, бо кожен із них повинен нести відповідальність сам за себе.

Більше того, в процесі «опрацювання минулого» нам не обминути другого аспекту: орієнтуючись на євроінтеграцію і відкидаючи духовну спадщину оунівського «інтегрального націоналізму», чи можемо ми при цьому проводити своєрідний «санітарний кордон» між діяльністю ОУН, з одного боку, та практикою радянського тоталітарного режиму – з другого? Підсумковий документ провідних українських істориків переконує в тому, що успіху на цьому шляху нам не бачити: «Якщо брати до уваги набір зовнішніх і функціональних ознак у певний період існування ОУН (наприклад культ вождя, прагнення встановити монопартійну диктатуру, побудова чіткої партійної ієрархії із залізною дисципліною, надання ідеології рис релігійного світогляду тощо), то цю організацію можна ототожнювати з радянським тоталітаризмом. Специфічне ототожнення ОУН з італійським фашизмом або німецьким націонал-соціалізмом було або ситуативним, або використовувалося як зброя політичної боротьби» [13, 38].

Ось цей шлейф минулого, в якому можна віднайти й елементи фашизму, і нацизму, і радянського тоталітаризму багато в чому пояснює досить критичне ставлення в Україні до діяльності ОУН. Сучасний українець не може не враховувати й характеристику особистісного складу ОУН в роки її активної боротьби: йдеться про в цілому невисокий рівень освіченості, що проявився й на низьких організаційних здібностях кадрового складу. Все це обумовило широке неприйняття нинішньою масовою свідомістю України ідеології «інтегрального націоналізму» в його оунівській інтерпретації: «Український націоналізм в сучасній домінуючій інтерпретації перебуває в полоні вузької історико-ретроспективної локалізації, тобто, він обтяжений гріхами інтегрального націоналізму. Надто тісний зв'язок з діяльністю націоналістичних організацій 30-40-х років ХХ ст. став перешкодою тому, щоб його сприйняли і засвоїли також інші течії політичної думки і політичні рухи» [11].

А про те, що «інтегральний націоналізм» ОУН мало в чому змінився за останні 50 років, в українській науці уже тривалий час склався певний консенсус. Наприклад, за свідченням авторитетного канадського дослідника українського походження Івана Лисяка-Рудницького: «Український націоналізм підходить під поняття тоталітарного руху. Підкреслюваний «всеобіймаючий» характер руху виявлявся в тому, що його послідовники підпорядковувалися повністю й беззастережно ідеології націоналізму та організаційній дисципліні. В суспільному відношенні націоналізм прагнув охопити своїм впливом усе життя українського народу в усіх його виявах». Пропаговані в

повоєнні роки «твердження, що націоналістичний рух уже в 1943-44 роках перейшов на демократичні позиції, не має достатніх підстав» [10]. В цьому ж контексті дають свою оцінку й історики згадуваної вище Урядової робочої групи: в бандерівській ОУН «відбулася ідеологічна герметизація, базована на публіцистичній риторичі зразка 1930-х рр. Глорифікація образу С. Бандери після його трагічної загибелі та політико-ідеологічна самоізоляція ОУН(Б) виключали можливість змістовної ідеологічної еволюції» [13, 39].

У підсумку коло замкнулося – досить важко в нинішній Україні масово переконати якийсь значний контингент населення, особливо східних і південних областей, в тому, що «свій», «рідний» український тоталітаризм буде нам духовно ближчий, ніж «чужий» – радянський тоталітаризм.

Переосмислити спадщину минулого. У зв'язку з активізацією діяльності «Свободи» у політичному полі Україні складається досить суперечлива ситуація, яка тяжіє до загострення й посилення регіонального протистояння. З одного боку, електорат радикального націоналізму сконцентрований переважно в західних регіонах: Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області (Галичина). З другого боку, «Свобода» настирливо декларує свої загальноукраїнські претензії, і навіть добила вже певної підтримки з боку протестних стратегічних і тактичних попутників. Однак все говорить за те, що ідеологічні настанови ОУН і образ Степана Бандери у більшості областей України наштовхуються на активне неприйняття. Щоправда, на жаль, ця негативна оцінка Бандери проектується серед певних груп населення України на ставлення до жителів західних регіонів в цілому.

Отже, процес порозуміння між окремими регіонами України ускладнює те, що жителям східних і південних областей України важко подолати негативний стереотип сприйняття жителя Галичини як нібито виключно бандерівського ксенофоба, зрадника й колабораціоніста. Потрібні роки й десятиліття для усвідомлення того, що Західна Україна була приєднана до Радянського Союзу лише у вересні-жовтні 1939 року, і за півтора року (до червня 1941 р.) її населення навряд чи могло сприйняти СРСР як свою Вітчизну. Насильна колективізація зруйнувала усталений віками спосіб життя, а жителі регіону були піддані репресіям і депортації. За цих умов радянська влада сприймалася галичанами як окупаційна, а боротьба проти неї розглядалась досить широким контингентом населення не зрадлицтвом, а національно-визвольним рухом під керівництвом ОУН.

На ситуацію впливали й зовнішньополітичні фактори Другої світової війни – 30 липня 1941 року Лондонський польський

еміграційний уряд домовився з Кремлем про співробітництво (пакт Сікорського-Майського). В ньому зазначалося про відновлення Радянським Союзом припинених 17 вересня в односторонньому порядку дипломатичних відносин з Польщею. При тому Радянський уряд визнавав радянсько-німецькі договори 1939 року такими, що втратили силу в частині територіальних змін у Польщі. Е додатку до угоди вказувалося, що Радянський Уряд оголошує амністію усім польським військовополоненим і тим польським громадянам, які перебували ув'язненими на радянській території. З огляду на цей факт, якась частина населення Західної України могла вважати, що вони знову набули громадянства польської держави, а тому за визначенням не могли трактувати себе зрадниками радянської держави.

Чи можна з огляду на зазначене подолати цю тяжку історичну спадщину й радикально усунути стереотипи радянської пропаганди щодо західного регіону України з масової свідомості українських громадян? На жаль – дуже сумнівно. Тенденція щодо переосмислення джерел і рушійних сил праворадикальних і відверто фашистських течій, що намітилася в західній та українській історіографії, навряд чи здатна притьмом змінити стереотипи радянського чорного піару. Судячи з усього, вони ще довго будуть отруювати громадську думку України. Насамперед тому, що експертна дискусія про правильність і значення тих чи інших історичних фактів та інтерпретацій щодо бандерівської ОУН якщо й має, то лише обмежене політичне значення. А, по-друге, що стосується масової політичної свідомості, то тут вплив «демократичної педагогіки» (Адорно) є достатньо опосередкованим і досить розтягнутим у часі. Відбите у шкільних підручниках, це знання може дати ефект лише через багато років. До того ж, надто багато сторінок у діяльності ОУН навряд чи взагалі кому вдасться облітити. У світлі зазначеного, можна прийняти висновок А.Умланд: «Якими б не були причини розколу в історичній свідомості українців, і як би не розвивалася дискусія серед дослідників новітньої історії – в найближчі роки слід очікувати, що негативне ставлення переважної більшості південних та східних українців до ОУН-УПА не зміниться. Навпаки, у світлі нових наукових публікацій про діяльність лідерів ОУН(Б), воно може посилитися» [14].

Цей висновок перегукується із прогнозом робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА, викладений ще в 2005 році: «Протистояння між прибічниками і противниками націоналістів, між ветеранами ОУН і КПРС, УПА і Радянської армії з часом тільки загострюється. Визначаючи своє ставлення до ОУН-УПА, українська влада за будь-якого рішення наражатиметься на

протест з боку частини суспільства. Єдиний вихід полягає у деміфологізації діяльності, з одного боку, ОУН-УПА, з іншого – Кремля, в поширенні історичної правди, якою б вона не була» [13, 4].

Звичайно, в аналізі слід враховувати й особливості нинішньої політичної боротьби в Україні. Слушною є думка, що самопозиціонування «Свободи» як нових бандерівців мало б якийсь сенс, якби вони, за прикладом таких європейських правих як бельгійський «Фламандський інтерес» або ж італійська «Північна ліга» сповідували б сепаратизм і вимагали відокремлення, наприклад, Галичини від України. Але ж свободівці, навпаки, наполегливо наголошують, що керуються принципом об'єднання і збереження України в її нинішніх кордонах, сподіваючись тим самим суттєво розширити своє електоральне поле. Не виключено, що їм дійсно вдасться створити окремі осередки електоральної підтримки на лівобережній Україні. Однак, судячи з усього, для більшості російськомовних українців, та й багатьох україномовних, це скоріш за все стане фактом їх відчуження від ідеї соборної української нації, ніж фактом єднання. Уже сьогодні видно, що багато відповідально мислячих й помірковано націоналістично налаштованих українських інтелектуалів і політиків намагаються дистанціюватися від «Свободи». Але при цьому, виходячи із особливостей політичної конфігурації у Верховній Раді України, деякі опозиційні партії ухиляються від політики «санітарного кордону» з радикально правими, а тим більше уникають дебатів з питань бандерівського минулого. У підсумку проблема наукового «опрацювання минулого» ускладнюється, часто віддається на відкуп дилетантам, які, на жаль, під час різноманітних ток-шоу заповнюють телевізійний ефір низьким рівнем висловлювань при відсутності професійних висновків і суджень.

На наш погляд, ця ситуація несе в собі ризик відкладення на невизначене майбутнє переходу України від фази «ідентичності спротиву» до конструктивної фази «ідентичності проекту». А саме останнього й потребує сучасне українське суспільство з огляду на виклики щодалі то більших проблем глобалізації та наростання феномену «глобального політичного пробудження», який ще не раз нагадає про себе в наступних виборчих кампаніях.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Адорно Т.* Что значит «проработка прошлого»? //Журнальный зал. Неприкосновенный запас, 2005 №2-3 (40-41) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ado4.html>.

2. *Бжезинский З.* Глобальное политическое пробуждение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://politzone.in.ua/index.php?id=752>.
3. *Валлерстайн И.* Миросистемный анализ: введение. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – С.190.
4. *Гриффин Р.* Палингенетическое политическое сообщество: переосмысление легитимации тоталитарных режимов в межвоенной Европе. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.shekhovtsov.org/translations/Roger_Griffin-Palingenetic.
5. *Гриффин Р.* Революция правых: фашизм [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fti.dn.ua/-metlov/griffin.ytml>.
6. *Гриффин Р.* «Свобода» хоче ліберальної демократії, але тільки для українців // Країна. – 2012. – № 6 (159). – С.31.
7. *Иглтон Т.* Убежище в буре истории [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://scepsis.ru/libraru/print/id_1664.html.
8. *Калхун К.* Теории модернизации и глобализации: кто и зачем их придумывал. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.Google.com/bv.1355534169.d.bGE>.
9. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/09.php.
10. *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе. – К.: Основи, 1994. – Т. 2. – С. 250.
11. *Лісовий В.* Націоналізм, нація та національна держава / В. Лісовий, О. Проценко // Націоналізм: антологія. – 2-ге вид. – К. : Смолоскип, 2006. – С. XIII.
12. *Михальченко М.І.* Адаптація України до переходу світ-системи від одно- до багатополосності. Аналітична доповідь. / М.І. Михальченко, Ю.Ж. Шайгородський, О.К. Шевченко. – К., 2012. – С.44-45.
13. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА – К.: Наукова думка, 2005. – 496 с.
14. *Умланд А.* Типичная разновидность европейского правого радикализма? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.geopolitika.lt/print.php?artc=5801>.

Ткаченко В. Н. Правый радикализм: «обработки прошлого».

В статье рассматривается вопрос об истоках и движущей силы возрождения правого радикализма в современном мире и Украине в частности.

Ключевые слова: проработка прошлого, либеральная демократия, правый радикализм, фашизм, национал-социализм, Всеукраинское объединение (ВО) «Свобода».

Tkachenko V. M. Right radicalism: «treatment of the past».

The article discusses the origins and dynamics of revival of the radical right in the modern world and in Ukraine in particular.

Keywords: study of the past, liberal democracy, right-wing radicalism, fascism, national socialism, All-Ukrainian Union (AUU) «Freedom».

Суріна Г. Ю.

МІФОЛОГІЗАЦІЯ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ ЗАСОБАМИ ІДЕОЛОГІЇ І РЕКЛАМИ

Розглядається підхід Р. Барта щодо виникнення політичних міфів, функціонуванні міфології за допомогою різних засобів, у тому числі засобами реклами та ідеології. Розглядається суть рекламної міфології, а також національної політичної міфології пострадянського періоду.

Ключові слова: міф, міфологема, політична міфологія, рекламна міфологія, національна міфологія, міфологічна свідомість.

У ХХ ст. одним з провідних напрямів культурної ментальності стала неоміфологічна свідомість, яка стала реакцією на позитивістську свідомість ХІХ ст. У цих умовах значного розвитку набула міфотворчість у багатьох соціокультурних сферах, зокрема в ідеології і рекламі. Під міфотворчістю розуміється здатність міфологічного мислення до утворення і оновлення міфів. Міфологічне мислення, у свою чергу, є такою ж невід'ємною якістю людської психіки, виявом її ірраціональної складової як і логічне мислення, що є виявом раціональної складової психічного комплексу людини. Питання про сутність, функції, місце і роль міфу в сучасній соціокультурній ситуації залишається дискусійним.

Міфотворчість властива амбівалентному сьогоденню, тому що масову свідомість прагнуть як деміфологізувати, так і цілеспрямовано конструювати різноманітні міфи. Міфологічні проекти пронизують усі сфери суспільства, тому дослідження характерних рис сучасної міфології, шляхів і принципів утворення сучасних міфів, механізмів свідомої чи несвідомої міфологізації, а також впливу цих процесів на формування та задоволення духовних і матеріальних потреб сьогодення постає досить важливим, адже саме міфологічне світобачення є за певних обставин одним із витоків формування як індивідуальної, так і суспільної масової свідомості. Під масовою свідомістю на сьогодні зазвичай розуміють шаблонну,